

Aja Raden

ADEVĂRUL
DESPRE
MINCIUNĂ

traducere din limba engleză de
SÎNZIANA DRAGOȘ și INES HRISTEA

AVAÏR-VIVRE®

Colecție coordonată de Dana MOROIU

Aja Raden

THE TRUTH ABOUT LIES

Copyright © 2021 by Aja Raden

© Baroque Books & Arts®, 2021

Imaginea copertei: Irina Dobrescu

Concepție grafică © Baroque Books & Arts®

Lector: Irina Botezatu Nedelcu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

RADEN, AJA

Adevărul despre minciună / Aja Raden;

trad. din lb. engleză de Sinziana Dragoș și Ines Hristea; - București: Baroque Books & Arts, 2021

ISBN 978-606-8977-75-1

I. Dragoș, Sinziana (trad.)

159.9

Tiparul executat de Monitorul Oficial R.A.

Niciun fragment din această lucrare și nicio componentă grafică nu pot fi reproduse fără acordul scris al deținătorului de copyright, conform Legii Dreptului de Autor.

CUPRINS

Introducere. Moneda de schimb a vieții.....7

I.

Minciuni pe care ni le spunem unii altora
Percepția, persuasiunea și evoluția înșelătoriei 13

1. Cel mai vechi truc din lume 18

2. Stai cu ochii-n patru.....53

3. Nu te lăsa indus în eroare.....83

II

Minciuni pe care ni le spunem nouă înșine
Credința, escrocheria și caracterul ciudat al încrederii....117

4. Sfinții escroci.....122

5. Hapul care-și strepezește dinții 159

6. Ce bine e în vârf 196

III.

Minciunile în care cu toții cădem de acord să credem
Consensul, controlul și iluzia adevărului 229

7. Fake News.....	234
8. Cum să câștigi un ban	263
9. Fii pe fază.....	295
Postfață. Minciuni despre adevăr.....	330
Note.....	333
Bibliografie.....	343

„... Totul trebuie luat pe încredere; adevărul e doar ceea ce se consideră a fi adevărat. Adevărul e moneda de schimb a vieții. În spatele lui s-ar putea să nu existe nimic, dar asta nu contează, atâ timp cât adevărul e onorat.“

TOM STOPPARD

INTRODUCERE

MONEDA DE SCHIMB A VIEȚII

De ce crezi ceea ce crezi?

Ai fost mințit. Probabil foarte mult. Poate că ai știut asta, poate că n-ai știut. Poate că ai realizat mai târziu. Chestia e că, atunci când ne dăm seama c-am fost înșelați, întotdeauna suntem uluiți. Nu ne vine să credem c-am fost duși de nas. „Ce-a fost în capu' meu? Cum de-am putut să cred asta?”

Ne întrebăm întotdeauna de ce credem minciuna. Dar te-ai gândit vreodată de ce credem *adevărul*?

Oamenii îți spun adevărul tot timpul, iar tu îi crezi; și, dacă la un moment dat, ulterior, ți se confirmă că lucrul pe care l-ai crezut era realmente adevărat, nu te întrebi niciodată de ce ai crezut în lucrul ăla încă din start.

Dar poate că ar fi trebuit să te fi întrebat.

Adevărul e doar ceea ce continuă să existe, indiferent dacă tu crezi sau nu în el. Însă adevărul nu are nimic special. Nu sună diferit de o minciună. Nu e scris cu litere italice. Și-atunci de ce credem că putem să facem diferența între adevăr și minciună?

Adevărul despre minciună e o carte despre înșelătorii celebre, care încearcă să ofere o imagine telescopică a societății văzută prin lentila fenomenelor și a mecanismelor încrederii: de ce mințim, de ce credem și, dacă e cazul, prin ce anume se diferențiază minciuna de adevăr.

Așa cum în conștiința umană colectivă există doar o mână de povești originale, care reprezintă baza tuturor celorlalte povești-variații, tot așa în lume există doar foarte puține minciuni primare și unice. Din acele câteva minciuni originale derivă toate celelalte, care sunt repetate la nesfârșit și prelucrate pentru un public nou. Așa cum a scris cândva economistul american John Kenneth Galbraith, în cartea lui *The Age of Uncertainty*: „Omul care e admirat pentru originalitatea infracțiunii lui aproape întotdeauna nu face altceva decât să redescopere o formă anterioară de fraudă.” Până la urmă, oricât de originală ar părea pe moment o minciună, în realitate nu există decât un număr limitat de modalități de a înșela. *Adevărul despre minciună* examinează nouă înșelătorii de bază, analizându-le din mai multe unghiuri. Printre ele se numără: escrocii care le-au pus în operă, minciunile pe care aceștia le-au spus și oamenii care au fost duși de nas.

Fiecare capitol spune povestea scandaloasă a unei înșelătorii clasice și ilustrează mecanismul ei de funcționare, apelând atât la exemple contemporane, cât și istorice. De la povestea cu invazia născocită a marțienilor, care a stârnit o adevărată răsccoală nu o dată, ci *de două ori*, până la nebunia modernă a Twitterului; de la escrocheria cu diamante din The Wild West, din 1872, care și-a bătut joc de investitorii cu înalt statut social (inclusiv de Charles Tiffany), iar pe unii i-a transformat și în infractori, până la povestea aceleiași vechi păcăleli, îmbrăcată însă ca o nouă oportunitate investițională și botezată „Obligațiuni cu Garanții Ipotecare”, o escrocherie care, în 2008, aproape c-a distrus sistemul bancar mondial.

Cartea aceasta examinează jocurile sau schemele piramidale despre care ați auzit, despre care n-ați auzit și cele în care cu toții ne-am implicat fără să ne dăm seama.

Mai important, fiecare capitol examinează mecanismele încrederii și rolul persistent – și poate fundamental – pe care l-au jucat în istoria umanității acele afaceri „prea bune ca să fie adevărate“, bazate pe încredere. Oare povestea încâlcită a uleiului de șarpe, care a stârnit nebunia așa-ziselor „medicamente patentate“, producând prima criză a opioidelor din perioada victoriană a Americii și interzicerea lor de către nou-creatul organism numit Food and Drug Administration (FDA, Administrația Alimentelor și Medicamentelor), oare povestea asta a fost legată *realmente* de credulitate sau nu cumva ciudata știință a efectului placebo ne spune mai multe decât ne dăm seama despre biologia încrederii?

Volumul *Adevărul despre minciună* este organizat în trei părți: „Minciunile pe care ni le spunem unii altora“, „Minciunile pe care ni le spunem nouă înșine“ și „Minciunile pe care cu toții suntem de acord să le credem“. Folosind informații și exemple din neurologie, istorie, sociologie și psihologie, *Adevărul despre minciună* analizează relația dintre adevăr și minciună, dintre convingere și credință, dintre înșelătorie și propagandă. Va arăta că unele dintre instituțiile noastre cele mai îndrăgite sunt, de fapt, variante la scară mare ale acelorași vechi înșelătorii de proporții și va nuanța imaginea pe care o avem despre minciunosul obișnuit și despre „fraierul“ clasic.

Prima mea carte, *Pietre prețioase**, s-a ocupat, în mod evident, de bijuterii, dar, în esență, scopul ei a fost să răspundă la o singură întrebare: de ce oamenii prețuiesc ceea ce

---

* Volum apărut în limba română la Editura Baroque Books & Arts (n. tr.).

prețuiesc? Cu cât m-am gândit mai mult la asta, cu atât mai multe am început să văd în acele povești. Mi-am dat seama că aproape toate istoriile relatate în volumul *Pietre prețioase* – fie că era vorba despre scandalul iscat de furtul unui colier, fie că era vorba despre o insulă cumpărată cu mărgelile din sticlă, fie că era vorba despre invenția inelului de logodnă cu diamant – *aveau la bază o minciună*. Această revelație, combinată cu concluziile la care am ajuns la finalul *Pietrelor prețioase*, cu privire la motivul pentru care oamenii prețuiesc ceea ce prețuiesc, m-a condus direct la *Adevărul despre minciună* și la întrebarea care se află în miezul acestui volum: de ce oamenii cred în ceea ce cred?

Întrebați-vă: de ce sunteți siguri? Putem să începem simplu: să ne referim la fapte sau la realități. De câte fapte sau realități sunteți absolut *siguri*? Probabil că de destul de multe. Știți, de pildă, alfabetul, care sunt capitalele statelor americane, că moleculele de apă sunt compuse din doi atomi de hidrogen legați de un atom de oxigen. De toate acestea sunteți siguri.

Știți sigur și că Pământul e rotund, nu-i așa?

Dar cum de sunteți atât de siguri? Cum ați ajuns la această siguranță? În mod cert, nu voi înșivă ați calculat lucrul ăsta. Și probabil că, dacă ați încerca să faceți acum toate calculele, n-ați reuși, fiindcă nici măcar nu știți *ce* calcule geometrice au fost făcute, cu mii de ani în urmă, pentru a se determina acest fapt. Și, chiar dacă ați cunoaște calculele respective, probabil că nu sunteți atât de tari la matematică încât să fiți capabili să le reproduceți. Ideea e însă că eu nu vreau să vă conving că Pământul e plat – sigur că nu e! Ideea e că eu vreau să vă arăt cât de multe adevăruri le luați de bune, fără chiar să vă gândiți de ce le considerați ca fiind autentice. Nu vreau să vă întrebați acum dacă într-adevăr Pământul e rotund; vreau doar să conștientizați că *niciodată nu v-ați întrebat asta*.

Creдем orbește în anumite lucruri: pe care le-am învățat, pe care le-am observat sau pe care le-am gândit. Și, odată ce „știm“ lucrurile astea, niciodată nu le mai punem la îndoială. Dar adesea creдем și că unele lucruri sunt realități, pur și simplu pentru că asta ni s-a spus. Neurologii numesc această tendință „prejudicata de sinceritate“. Așa „știm“ aproape tot ceea ce știm: *cineva ne-a spus acel lucru*. Sau cineva ne-a arătat acel lucru sau am citit respectivul lucru într-o carte. Și cu toate că prejudicata de sinceritate poate să vă sune ca fiind o prostie mult prea mare ca să fie adevărată*, într-un anume sens, dintr-un anume punct de vedere, ciudat și ocolit, tocmai ea ne face pe toți – ca grup – atât de formidabil de inteligenți.

Fără această tendință de a avea încredere, de a presupune că un lucru e adevărat, de a crede pur și simplu, orice ființă umană de pe Pământ s-ar naște și ar trebui s-o pornească de la zero, fără să beneficieze de cunoașterea colectivă a umanității. Această tendință de a crede pur și simplu în adevărul a ceea ce ni se spune sau ni se arată le-a permis oamenilor să construiască mai mult, să vadă mai departe și, prin intermediul inteligenței colective împărtășite, să devină specia dominantă de pe Pământ. Totuși această capacitate vitală, această necesitate de a sta pe umerii giganților și de a accepta informațiile indirecte ca fiind adevărate reprezintă exact cusurul care permite să fim induși în eroare.

Duplicitatea și credulitatea nu sunt aspecte opuse; ele sunt doar fețele aceleiași vechi monede și nu pot să fie „cheltuite“ separat. E oare posibil ca în străvechiul miez al umanității să se găsească tocmai capacitatea, prezentă în

---

* Deși, dacă eu știu un lucru cu siguranță, atunci acel lucru e că *nimic* nu e o prostie prea mare ca să nu fie adevărată (n.a.).

fiecare dintre noi, de a crede, dar și de a înșela, e oare posibil ca tocmai această capacitate să reprezinte motorul omenirii? Și e oare posibil ca fără această complexă dualitate să nu existe nici progres, nici coeziune socială și nici capacitatea oamenilor de a colabora unii cu alții?

E oare poate posibil că omul *trebuie* să creadă în anumite minciuni ca să fie capabil să creadă în ceva, orice?

ESCROCHERIILE ARTISTICE

Abundența de contrafaceri acceptate ca lucrări autentice nu e o problemă modernă. Mai curând, e o problemă de acumulare: e vorba despre falsurile acumulate și e vorba despre acceptarea acumulată a autenticității lor. În foarte mare măsură, „realitatea“ e opinie, iar în foarte mare măsură opinia e *consens*. Înainte să mă contraziceți, gândiți-vă la povestea falsificatorului lui *Eros adormit*.

În 1488, un ucenic în vârstă de 13 ani din atelierul pictorului florentin Domenico Ghirlandaio, un băiat foarte talentat de altfel, a dat de necaz, după ce falsificase o lucrare. Băiatului i se dăduse cu împrumut un desen foarte valoros și foarte vechi, ca să-l studieze. După ce l-a copiat perfect, puștiul s-a abătut de la calea învățată în atelier și a hotărât să-și învechească artificial propriul desen, apelând la fum și la vopseluri de patinare, apropiindu-se perfect de original.

Băiatul a fost atât de încântat de copia pe care o reușise, încât a păstrat originalul și a înapoiat lucrarea lui. Puștiul ar fi scăpat basma curată, dar n-a putut să se abțină și s-a lăudat față de restul ucenicilor cu isprava lui. În cele din urmă, posesorul desenului a prins de veste și i-a cerut lui Domenico Ghirlandaio să-i înapoieze desenul cel vechi, originalul. Când tânărului ucenic i s-a cerut să explice situația și să înapoieze desenul furat, el a arătat desenul pe care-l păstrase, susținând acum că-i mințise pe colegi și că se afla în posesia copieii, *nu* a originalului. Problema a apărut când desenele au fost comparate: nimeni nu a putut să facă diferența între ele. Nici proprietarul, nici maestrul-pictor, nici vreunul dintre experții chemați să determine care era originalul. Niciunul dintre desene nu putea fi declarat categoric că ar fi originalul. (Vedeți așadar cum se ajunge la cele 20% până la 30% de contrafaceri din muzee.)

După nici zece ani, în 1496, fostul ucenic a ajuns să lucreze sub patronajul lui Lorenzo di Pierfrancesco de' Medici. Asemenea multor tineri artiști ai timpului, și el descoperise că bogații erau mult mai înclinați să cumpere capodopere ale Antichității Romane decât lucrări ale renaștătorilor contemporani. Ca atare, ca să câștige un ban în plus, tânărul artist a sculptat o copie perfectă a unei capodopere antice grecești: statuia din marmură *Eros adormit*. Apoi a îngropat-o într-un pământ foarte acid, care a pătat marmura și i-a erodat ușor suprafața, conferindu-i o patină convingătoare, astfel încât statuia să pară recent dezgropată.

Când a văzut falsul, patronul său, De' Medici, a fost atât de impresionat, încât s-a oferit să-l trimită la Baldassarre del Milanese, un negustor de artă destul de dubios, care opera în Roma. Tânărul artist s-a învoit și falsul a fost vândut – în mod fraudulos – ca o capodoperă de mult dispărută și recent redescoperită. Cumpărătorul a fost cardinalul Raffaele Riario, el însuși un patron al artelor și strănepot al papei Sixtus al IV-lea (cel care a construit Capela Sixtină).

Dar știți ce se spune despre doi oameni care trebuie să păstreze un secret: trebuie neapărat ca unul dintre ei să fie mort. Dacă turnătorul a fost îngâmfatul De' Medici, îndrăznețul falsificator sau negustorul dubios, care căuta mereu noi și noi afaceri, n-o să știm niciodată. Cumva lumea a aflat despre escrocherie. Când Vaticanul a prins de veste, cardinalul Riario și-a dat seama că fusese tras pe sfoară. Riario era un personaj puternic și s-a înfuriat peste măsură pe negustorul de artă, Baldassarre. I-a cerut să-i dea banii înapoi și să-i spună numele falsificatorului. Firește că Baldassarre i-a returnat banii imediat și l-a demascat pe tânărul falsificator: acesta era un derbedeu în vârstă de 21 de ani, pe care îl chema Michelangelo.